

Cilt/Volume: 2, Sayı/Issue: 4, 2018

TEBDİZ ÖZEL SAYISI, ss/pp. 142-155

Geliş Tarihi/Recieved: 23.11.2018-Kabul Tarihi/Reviwed: 17.12.2018

MEŞÂ'İRÜ'Ş-ŞU'ARÂ'DA “HAYÂL TASARIMLARI”

IMAGINATION DESIGNS IN MEŞÂ'İRÜ'Ş-ŞU'ARÂ

Duygu BİNGÖL

Öz

Edebiyat tarihi için en önemli kaynaklardan biri olan şü'arâ tezkirelerinde birtakım kalıplaşmış sözcükler kullanılır. Bu sözcüklerin, sözlüklerde yer alan anlamlarının dışında belirli bir anlam çerçeveleri mevcuttur. Kimi zaman temel anlamlarıyla kullanılan bu kelimeler, çoğu zaman yan anlamlarıyla ya da benzetmeye dayalı edebi sanat oluşturacak biçimde kullanımlarıyla karşımıza çıkmaktadır. “Hayâl” sözcüğü bunların başında gelir. Bu çalışmada Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*'sında kullanılan “hayâl” ibâresinin duygu tasarımları verilmiş ve şairlerin zevklerini, yeteneklerini ve şiir yazma kabiliyetlerini anlatırken farklı manalar, soyut tamlamalar, mecazla örülü anlamlar gruplandırılarak anlam çerçevesi belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, Âşık Çelebi, Hayâl, Tasarım.

Abstract

Some stereotypes are used in Tezkiretu's-suara (collection of biographies) which is one of the important sources in literature history. These words have a certain meaning frameworks apart from the terms in the dictionaries. These words which are sometimes used in their basic meanings, but mostly encountered as their connotations or in a way to creat literary art based on analogy. The main of these words is 'imagination'. In this study, emotion designs of anlat imagination ini which is used in Âşık Çelebi *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ* soy, were given and different meanings, abstract phrases, metaphorical meanings, grouping and meaning frame were defined. In this study, emotion designs of inscription of 'imagination' which is used in *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ* of Âşık Çelebi were given and whereas the flavour, talent and versification ability of poets were told, different meanings, abstract phrases, metaphorical meanings were classified and meaning frame were defined.

Keywords: *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, Âşık Çelebi, Imagination, Design.

Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, duygu.bingoll@gmail.com

* Bu yazı, 05 Kasım 2018 tarihinde Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde düzenlenen *Osmanlı Edebi Metinlerinin Anlam Dünyası III* adlı sempozyumda sunulan bildirinin genişletilerek yeniden düzenlenmiş şeklidir.

GİRİŞ

1. Meşâ'irü's-Şu'arâ

Meşâ'irü's-Şu'arâ'da 16. yüzyıl tezkireleri içinde şüphesiz farklı bir yere sahiptir. Gerek şairin üslubu gerekse anlatılan şairlerin çokluğu sebebiyle, edebiyat araştırmacıları tarafından sıkça başvurulmuş bir tezkire olmuştur. *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'da kendi adını anmamakla birlikte bütün eser boyunca hayat serüvenini metne yediren Âşık Çelebi (ö.1572), diğer şairlerin biyografilerini kendi özyaşamöyküsü ile harmanlayarak özgün bir tezkire örneği sunar (Aynur vd 2011:19).

Meşâ'irü's-Şu'arâ 976 (1568)'da devrin padişahı II. Selim'e takdim edilmiştir (Şentürk vd. 2013: 390). Mukaddime ve Ebced sistemine göre sıralanmış 427 şair biyografisinden oluşmaktadır. Âşık Çelebi'nin kendine has orijinal üslubuyla kaleme aldığı tezkiresi edebiyat, kültür ve dil tarihimiz açısından çok önemlidir. (İsen 2015: 59) Eserdeki kısa biyografilerde verilen bilgiler diğer tezkirelerden pek farklı değildir (Kılıç 2007: 550) fakat Âşık Çelebi'nin esprili ve samimi kalemi bu tezkireyi diğer tezkirelerden daha canlı ve okunur kılmıştır. Özellikle bizzat tanıdığı kimseleri anlatırken canlı üslubu kendini hissettirir.

Tezkirede tanıtılan şair sayısı farklı nüshalara göre 360 ile 424 arasında değişmektedir.

Âşık Çelebi'nin önce *Tevârih-i Şu'arâ* adını verdiği daha sonra *Meşâ'irü's-Şu'arâ* olarak değiştirdiği eser sadece bir şairler tezkiresi değil dönemin sosyal hayatını, eğlence yerlerini, nükte anlayışını ortaya koymasından da önemli bir kaynak niteliğindedir (Gökyay 2004: 356).

2. Hayâl Sözcüğünün Anlam Çerçevesi

Tezkire yazarları, şairler, onları edebi kimlikleri, sanat anlayışları ve şiirleri için çeşitli isimleri, birtakım sözcüklerle sıfatlaştırarak kullanmışlardır. Bu sözcüklerin sözlük manalarına bakarak neler kastedilebileceği konusunda söz sahibi olunabilse de döneminin birer sanat ve eleştiri sözcüğü olarak bunların bugünkünden biraz farklı, çağının estetik bilgi, kültür ve anlayışlarından kaynaklanan kendine özgü bir anlam taşıdıkları da muhakkaktır (Kılıç 2003: 110). Tezkirelerde kullanılan sözcüklerden birisi belki de en önemlisi "hayâl" kavramıdır. TEBDİZ açılımıyla Türk Edebiyatının Bağlamı Dizinleri ve İşlevsel Sözlüğü, 2015 yılında Gazi Üniversitesinin girişimi ile hazırlanan ve XVI.yy'dan başlayarak Türk edebiyatının ürünlerindeki sözcüklerin metin bağlamı kapsamında değerlendirilip bir bağlamsal sözlük hazırlamayı amaçlayan projenin adıdır. Hayâl sözcüğü TEBDİZ Projesi'nde taratıldığı zaman 2054 adet sonuç vermektedir. "Aslı olmadığı halde zihinde kurulan şey / Düş/ Gerçekleşmesi özlenen şey/ Fikir, imge" gibi anlamlar bunlardan bazılarıdır. Başvurulan çeşitli sözlüklerde de "hayâl" kelimesinin TEBDİZ'de karşımıza çıkan anlamlarından çok farklı olmadığı tespit edilmiştir:

"Zihinde tasarlanan, canlandırılan ve gerçekleşmesi özlenen şey, imge, hülya (TDK 2011: 1067) "İnsanın kafasında tasarlayıp canlandırdığı şey" (Devellioğlu 2008: 346) "İslam düşüncesindeki insanî nefsin idrak güçlerinden biri; âlemdaki bir varlık mertebesinin adı" (Durusoy, 1998: 1) "İmaj, tayf, belli belirsiz görüntü, gölge, yansıma/ çok hafif şüphe" (Mutçalı 2012: 255) "İnsanın kafasında tasarladığı, gerçekleşmesini düşündüğü şey, düş, imge, hülya" (Parlatır 2006: 603)

"Anlam Çerçevesi" kavramını ise Doğan Aksan şu şekilde tanımlamış:

Sözcükler kullanıldıkça, onların gösterilenlerin, yansıttıkları kavramların başka nesnelere benzerlik, yakınlık ya da ilişkilerine dayanılarak aktarmalara başvurulmakta, bunlar yavaş yavaş çok anlamlı duruma gelmekte, yan anlamlar kazanmaktadır. Bunun yanı sıra, duygu değeri ve çeşitli

tasarımlar da sözcüğe bağlanılabilir ki, biz, bir sözcüğe bağlanabilecek olan bütün öğelerin tümünü sözcüğün anlam çerçevesi adı altında, bir arada ele almak istiyoruz. (Aksan 2003: 180-208)

Doğan Aksan aynı zamanda sözcüklerin anlam çerçevesini belirlerken temel anlam, yan anlamlar (somuta eklenen yeni somut kavramlar, somuta eklenen yeni soyut kavramlar, soyuta eklenen yeni soyut kavramlar ve soyuta eklenen yeni somut kavramlar), tasarımlar (genel, özel) ve duygu değeri adı altında bir sınıflandırma da yapmıştır. Yazıda Meşâ'irü'ş-Şu'arâ'da geçen "Hayâl" kullanımları, bahsi geçen anlam çerçevesi dâhilinde incelenmiş ve en çok "tasarımlar" söz konusu olduğunda kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmada bu tasarımlara ek olarak şu sorulara da cevap aranmıştır:

- 1) "Hayâl" sözcüğü tezkirede daha çok hangi şairler için ne gibi tasarımlarla kullanılmıştır?
- 2) Acaba tezkireci "hayâl" sözcüğünü, edebî eser ve özellikle şiir söz konusu olduğunda ne tür bir tasarım içinde kullanmıştır?
- 3) Bu kelime biyografisi verilen kişinin şairlik yönünü anlatırken mi daha çok kullanılmış, yoksa şiirlerinin güzelliğini verirken mi tercih edilmiştir?
- 4) Kelime, tezkirede en çok temel anlamı ile mi kullanılmıştır yahut soyut tasvirler, benzetmeler ve duygu tasarımları bağlamında mı kendisine yer bulmuştur?

2.1. Hayâl Kelimesi İle İlgili İstatiksel Bilgiler

Meşâ'irü'ş-Şu'arâ'da "hayâl" sözcüğü örnek beyitler dışında 53 kişinin biyografisinde 90 defa kullanılmıştır. Kimi zaman yan anlam olarak, kimi zaman yardımcı fiillerle yüklem hâlinde ve çoğu zaman bir duygu tasarımı ile birlikte kullanılmıştır. Hayâl sözcüğünün zikredildiği şairler şunlardır: Kanûnî Sultan Süleymân, Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde, Ahmed Çelebi, Edâyî, Emrî Çelebi, Âhî, Bâkî, Belîgî, Beyânî, Celâlî, Celîlî, Cem Sultan, Cinânî-i Sâni, Cevherî, Hâşimî, Hilâlî, Vahyî-i Sâni, Vusûlî, Hâfız-ı Acem, Hasan Çelebi, Hüseyinî, Tab'î, Yahyâ, Kâmi Efendi, Meâlî, Mu'ammâyî, Necâtî, Nakşî, Nevâlî Çelebi, Nev'î, Nihâlî-i Diger, Sürürî Çelebi, Sifâlî, Selmân-ı Aydınî, Seyfî Çelebi, Ârif, Arîfî, Adnî, İzârî-i Sâlis, Âzîzî, 'İşkî-i Sâlis, 'Atâ, 'Ulûmî, Ferdî, Fazlî, Fevrî Efendi, Sun'î-i Sâni, Şîrî-i Diger, Senâyî, Hâverî, Hatmî, Hayâlî-i Ma'rûf, Zâtî.

2.2. Hayâl Sözcüğünün Yan Anlamları

Doğan Aksan'ın oluşturduğu anlam çerçevesi tablosuna göre tezkire incelediğinde "soyuta eklenen soyut kavramlar" ve "soyuta eklenen somut kavramlar" seçenekleri tespit edilmiştir. Aşağıda öncelikle soyuta eklenen soyut kavramlar tablolaştırılmıştır:

2.2.1. Soyuta Eklenen Soyut Kavramlar

Biyografi Başlığı	İfade Şekli	Anlam	Anlam Çerçevesi
Sultan Süleyman (s.88)	İdrâk-ı hayâl	Hayâle erişmek	soyut- soyut
Tab'î (s.277)	Hüb hayâller	Hoş hayaller	soyut- soyut
Na'imî-i Sâni (s.381)	Hâb-ı hayâl	Hayâl uykusu	soyut- soyut
Sürürî Çelebi (s.417)	Tayf-ı hayâl	Hayâl kuruntusu	soyut- soyut

2.2.2. Soyuta Eklenen Somut Kavramlar

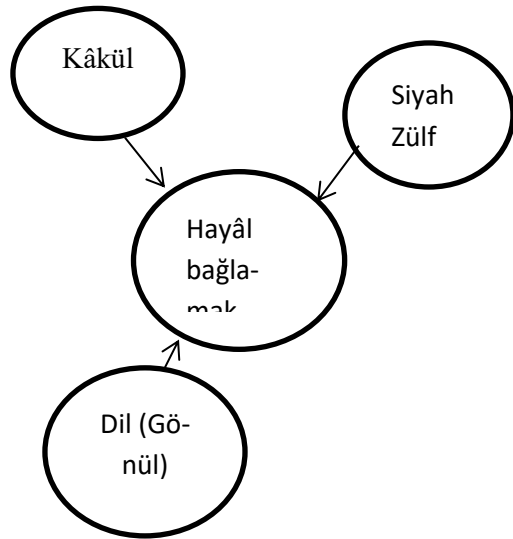
Biyografi Başlığı	İfade Şekli	Anlamı	Anlam Çerçevesi
Cem Sultan (s.212)	Hayâl-i zülf	Zülfün hayâli	soyut- somut
Nevâlî Çelebi (s.384)	Hâme-i hayâl	Hayâl kalemi	soyut- somut
Nev'î (s.387)	Şiçe-i hayâl	Hayâlden şiçe	soyut- somut
Sürürî Çelebi (s.417)	Nihâl-i hayâl	Hayâl fidanı	soyut- somut

2.3. Hayâl Tasarımları

Tezkirede hayâl sözcüğü, birlikte kullanıldığı çeşitli sözcüklerle pek çok tasarım meydana getirmiştir. Aşağıda bu tasarımlar başlıklara ayrılarak incelenmiştir.

2.3.1. Mâşuk İle İlgili Tasarımlar

Tasarım 1

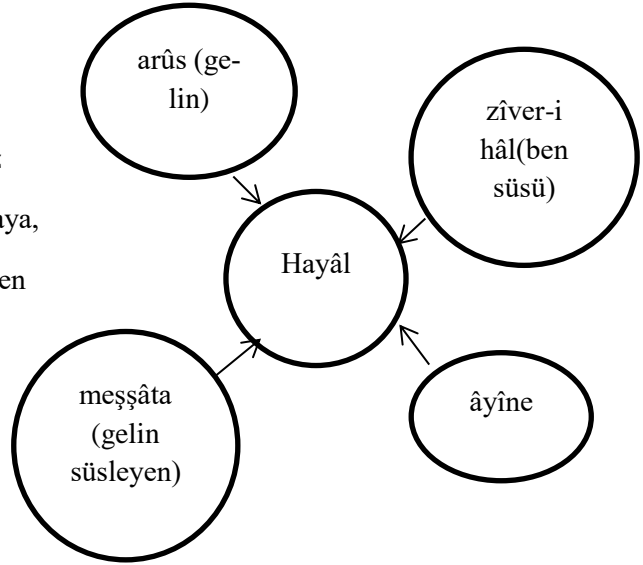

Âşık Çelebi, Edâyî'nin biyografisinde (s.132) "zülf, kâkül ve gönül" mazmunları ile "hayâl bağlamak" ifadesini kullanmıştır. Burada "güzellerinin saçına hayâller bağlamak" tabiri ile klasik şiirimizde geçen mâşukun saçlarına asılı kalan âşıkları anımsatmaktadır.

"Dilinde düd-ı âh ile her kâküli siyâhuñ zülfün hayâller bağlamağla meftül idüp iş ururdu."

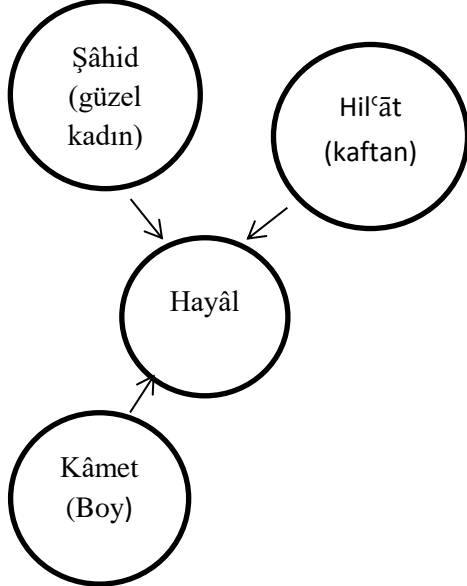
Tasarım 2

Emrî Çelebi'nin biyografisinde (s.149), feyz bir geline, şairlik gücü onu süsleyen meşşâtaya, manâ güzelliği ve hayâl de gelini güzelleştiren "ben"e benzetilmiştir.

“Meşşâta-i tab ‘ı âyîne-i fikrin ‘arûs-ı feyze muķâbil eylese cemâl-i ma ‘ânide ziver-i hâl-i hayâl kalmaz.”

Tasarım 3

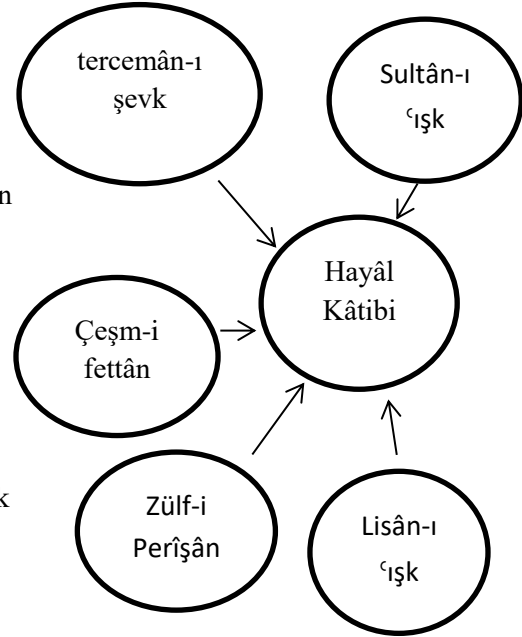

Sultân Süleymân anlatılırken (s.104) hayâl güzel bir kadına, vezin ve kâfiye ise o kadın için biçilmiş güzel bir kaftana benzetilmiştir. Âşık Çelebi, aynı zamanda sultan olan Kanûnî'nin vezin ve kâfiye konusunda usta olduğunu bu tasarımlar açıkça ifade etmiştir.

“Şâhid-i hayâlün kâmetine vezn ü kâfiyeden hil'atlar biçildi”

Tasarım 4

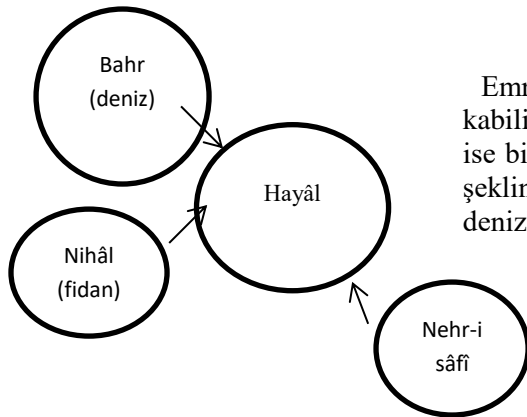
Hâverî' nin (s.632) anlatıldığı bu tasarımda Tanpınar'ın "Saray İstiaresi"yle benzerlik taşıyan unsurlar vardır. Ona göre: "Padişaha olan inanç, hürmet ve güven onun etrafında gelişen bir edebiyatın asıl nedenidir. Elbette aşk da bu cinsten bir istiare olacak ve sevgili hükümdara benzeyecekti. Çünkü o (yani sevgili) kalp âleminin hükümdarıdır." Bu tasarımda da sevgilinin sultan olmasına "çeşm-i fettân ve zülf-i perîşân tamlamaları eklenerek işaret edilmiştir. Bu tasarımlar aynı zamanda klasik şiirimizde de sıkça geçmektedir. Tasarımda bunun yanı sıra ifade etme gücü olan lisânın aşkla ilişkilendirildiği ve aşkın da sultana benzetildiği görülmektedir. Şevk bir tercümân olmuş hayâl de ona bir kâtip olarak hizmet etmektedir.

"Hattâ çeşm-i ʿışka ʿarz idüp lisân-ı ʿışktan tercemân-ı şevkle debîr-i hayâli ber hikem inşâ itmişdür."

2.3.2. Doğa ve Bahçe İle İlgili Tasarımlar

Tasarım 1

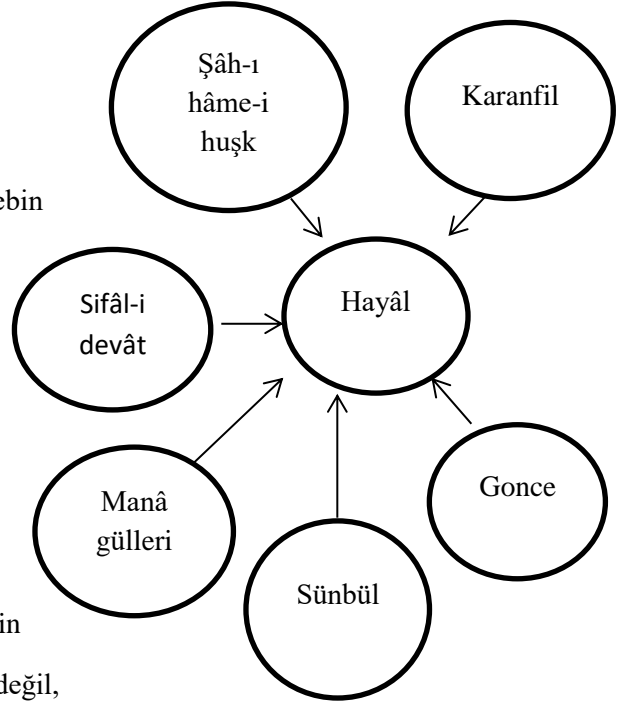

Emrî Çelebi'nin biyografisinde (syf.149) gönüllerin şairlik kabiliyeti denize, bu denizi besleyen, büyüten hayâl ifadesi ise bir fidana benzetilmiştir. Ayrıca hayâl fidanı *temiz nehir* şeklinde ifade edilmiştir. Tüm nehirler nihayetinde birleşerek denizlere dökülür. Bu duruma gönderme yapılmıştır.

"Baħr-i Ői' r-i dil-cūyı nihāl-i ħayāle neŐv ü nemā virmege bir nehr-i Őāfidür."

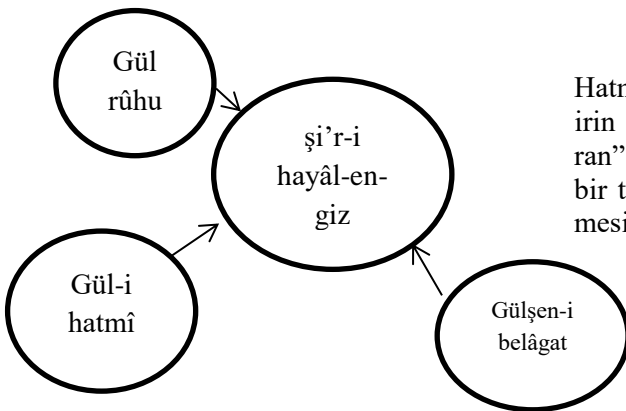
Tasarım 2

Sifālî (s. 430)'de geçen bu tasarımda mŐrekkebin konulduğu hokka bir saksıya, ona dikilen ve kalemi andıran iek dalları gŐl, gonca, karanfil ve sŐnbŐle benzetilmiştir. GŐllerin, goncalarınve hayāl karanfillerinin sessiz, sŐnbŐllerin ise kırgın olduğu ifade edilmiştir. Hayāl sŐzcŐęŐnŐn çiçeklerin içinden karanfil ile iliŐkilendirilmesi, karanfilin dikilirken diğer çiçekler gibi tohum Şeklinde değil, sapı daldırılarak dikilmesidir.

" Sifāl-i devātın dikedęi Őāħ-ı hāme-i huŐkdan ma' nā gŐlleri ve ħayāl karanfillerinden gonce-ler dem-beste ve sŐnbŐller dil-gŐr idi."

Tasarım 3

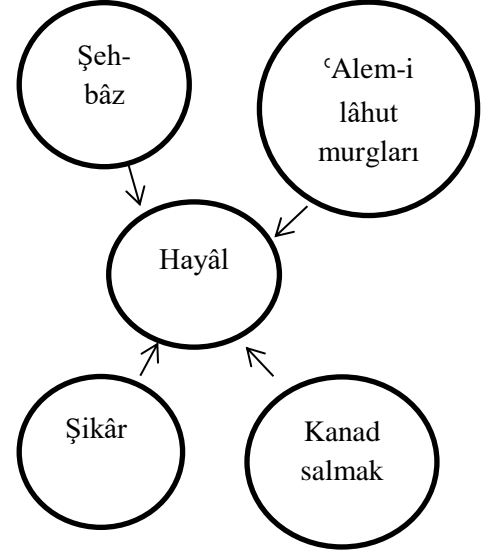

HatmŐ'nin (s.637) biyografisi anlatılırken Őa-irin Şiir yazma kabiliyeti "hayāl veren, hayāl artıran" ifadeleri ile anlatılmıŐ. 2. tasarımdaki benzer bir tasarım oluşturulmuş, gŐzel bir bahçe betimlemesi yapılmıştır.

“ Şi're iltifâ itdükte her gül ruhuñ 'arız-ı alı vaşında didüğü şi'r-i hayâl-engiz gülşen-i belâgate bir gül-i haţmî olur.”

Tasarım 4

Hayâlî-i Ma'rûf'da geçen (s.653) bu tasarımda hayâl bir doğana benzetilmiştir. Bu doğanın sadece yokluk âleminin kuşlarını avladığı belirtilmiştir. Hayâlin ender oluşu üzerinde durulmuştur. Bu tasarım ayrıca Hayâlî'nin Rumeli'de kalenderler arasında gezerken Defterdar İskender Çelebi'nin dikkatini çekmesi ve Anadolu'ya getirilmesi ile ilişkili olabilir. Âşık Çelebi onun bir doğan olduğunu ve yokluk âleminde avlandığını söylemiştir.

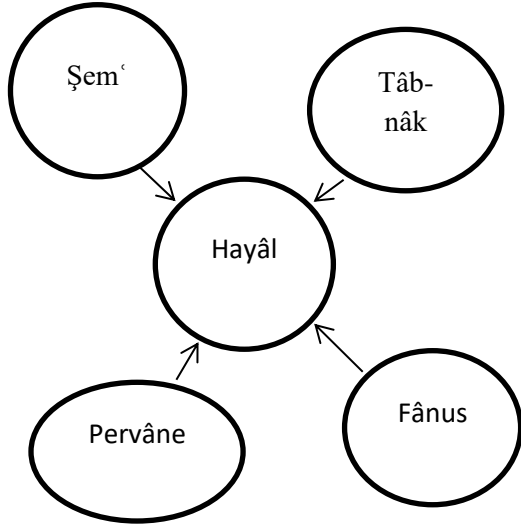

“Şeh-bâz-ı hayâlî nüzetgâh-ı 'âlem-i lâ-hût murğlarından gayrı şikâre kanad salmazdı.”

2.3.3. Aydınlatma Unsurları İle İlgili Tasarımlar

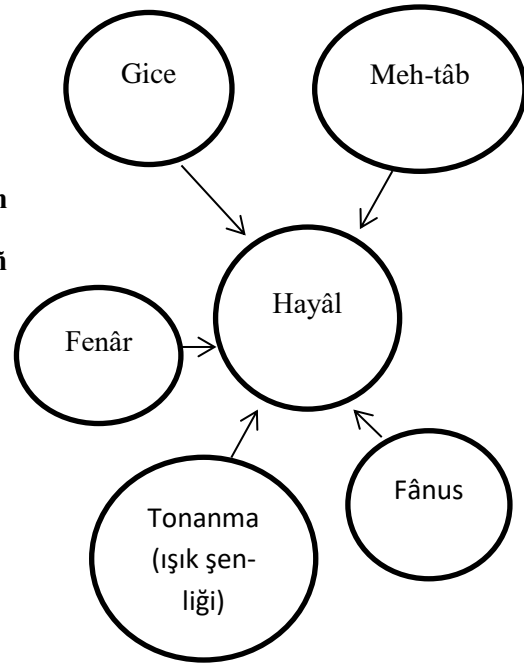
Bu başlığın altında şemalandırılan tasarımları genel olarak yorumlayacak olursak hayâl ibaresinin zihni aydınlaticılığı, parlaklığıyla şiirleri ışılatması ve dikkat çekici olması sebebiyle kullanıldığı tespit edilmiştir. Hayâl ibaresi şem-pervâne ilişkisinde muma; geceleri aydınlatması sebebiyle “meh-tâba ve fenere benzetilmiştir. Bunlar içerisinde en dikkat çekenini ise fânûs-ı hayâl kavramıdır. Fânûs-ı hayâl, günümüz dilinde hayâl feneri anlamına gelen eski devirlerde kullanılan bir tür eğlenceli ışıldaktır. Fânûs-u hayâl denilen bu fenerler eski devrin panayırlarında, pazar yerlerinde ve dükkânlarında da aydınlatma aracı olarak kullanılmış. Âşık Çelebi şairlerin şiir yazma kabiliyetlerini yahut doğrudan şiirlerini bu “fânûs-ı hayâl”lere benzetmiş; şem, fener, tâb-nâk vb. ifadelerle de bu tasarımı süslemiştir.

Tasarım 1

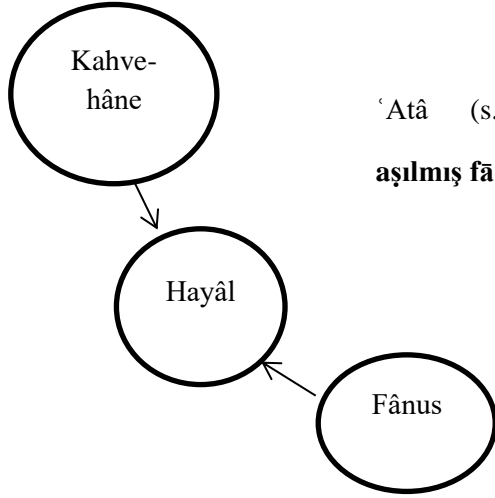
Emrî Çelebi (s.149) : “Ve şem ‘-i kalb-i tâbnâkı üzerine ol denlü hayâl pervâneleri cem ‘ olmuşdur ki zihni güyâ fânüs-ı hayâl olmuşdur.”

Tasarım 2

Nigârî (s. 382): “Gice ile fülk-i feleke meh-tâbdan fenâr aşılmasa reh-revân-ı diyâr-ı deryâ bunuñ fânüs-ı hayâl ü fikri ile tonanmada güm-râh olamazlardı.”

Tasarım 3

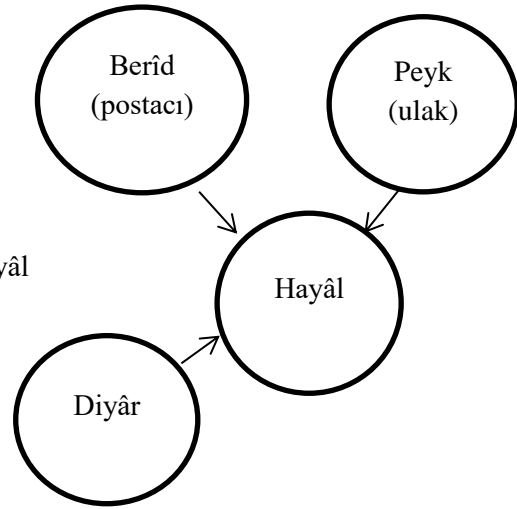

'Atâ (s.475): "Hayâl- misâl olduğıün çahve-hânelerde "aşılmış fânüs-ı hayâl şanurlar."

2.3.4. Ulaşım İle İlgili Tasarımlar

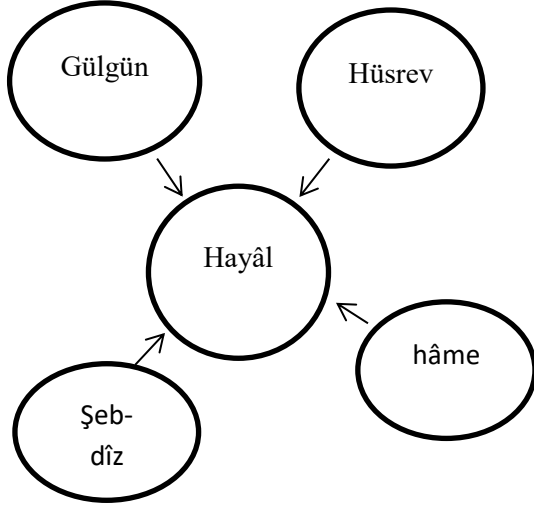
Kanûnî Sultân Süleymân'ın biyografisinde (s.74) hayâl sözcüğünün insandan insana iletilmesi bağlamında berîd (postacı) ve peyk (ulak) tabirleri kullanılmıştır. Hayâl bir postacıya benzetilmiştir. Hayâl sözcüğünün *hafif şüphe* manası da vardır. "peyk-i vehm" yani *şüphe ulağı* tamlaması ile hayâlin bu anlamına değinilmiştir.

Tasarım 1

"Ecdânınıñ peyk-i vehm ve berîd-i hayâlleri varmaduğı diyardan ednâ peyki bir günde niçe oğ getürdi."

Tasarım 2

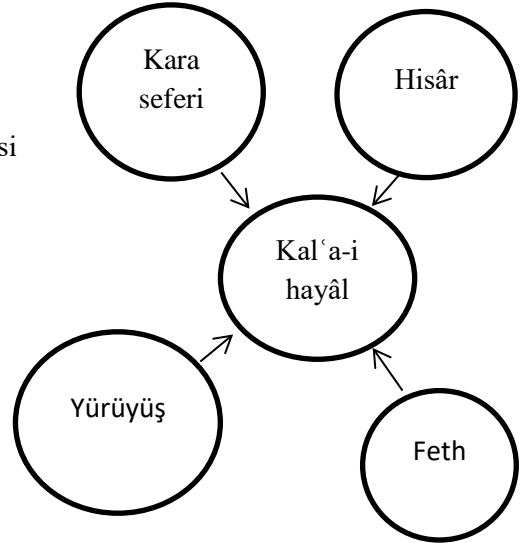

Âhî'de (s.167) geçen bu tasarımda hayâl Hüsrev'in yağız atlarından olan Gülgün'e ve hâme (kalem) de diğer bir atı Şeb-dîz'e benzetilmiştir. Kalemin Şeb-dîz'e benzetilmesinin sebebi ikisinin de kara olmasıdır.

"Çünkü gülgün-ı hayâli şeb-dîz-i hâmesi ile hem- 'inândur."

Tasarım 3

Belîgî'de geçen (s.183) bu cümle ile hayâl fethedilmesi gereken bir kaleye benzetilmiştir. Şairlik yolu bir sefergibi adlandırılmış, bu yoldaki diğer şairler hisarları hedeflerken Belîgî'nin doğrudan hayâl kalesini fethetmeye çalıştığı aktarılmıştır.

"Kara seferin eyleseler sâ)irler hisâra yürüyüş ider, bu kal'a-i hayâl fethine küşîş iderdi."

2.4. "Hayâl"ın Sıfatları

Ahmed Çelebi anlatılırken (s.130) "...şi'rde hüd şive-i tab'ına mişâl olmak mücerred hayâldür." cümlesi ile *gerçekle alakalı olmayan, tasarı* manasında olan hayâl sözcüğü önüne "mücerred" yani *soyut* sözcüğünü alarak pekiştirilmiş, imkânsız bir durumdan söz edilmiştir.

Hâfız-ı 'Acem'in biyografisinde (s.257) "muhiş hayâlât" yani *korkutucu hayâller* ibaresi geçmektedir : "Mevlânâ-yı mezkûrdan egerçi mü'ellefleri olan kütüb ü resâ'ildeki düstürları ki mühiş hayâlât ve âbi kelimât ve vâhi 'ibârât ile edâdur."

Vahyî-i Sâni'de geçen (s.241) " Evvelden âhire dek egerçi gâhî laîf hayâller ve nazîf ma'nâlardan şâdir olurdu..." ifadesinde hayâl sözcüğünün başına *hoş/güzel* anlamına gelen "latif" sıfatı gelerek olumlu bir sıfat tamlaması yapılmıştır.

'Azîzî hakkında yazılan biyografide (s.465) "düşize vü pâkize hayâller kullanur." ifadeleri yer almıştır. Hayâl sözcüğü *el değmemiş ve tertemiz* sıfatları ile pekiştirilmiştir.

2.5. Yardımcı Fillerle Kullanılan "Hayâl"ler

Ahmed Çelebi'nin biyografisinde (s.115): "bu sözi gerçek hayâl eyler." tabiri kullanılmıştır. Hayâl sözcüğü "eyle-" yardımcı fiilini almış ve *düşünmek zannetmek* anlamını vermiştir.

Dönemin en önemli şairlerinden olan Bâkî anlatılırken (s.174) "Yâsin'e çıkdukda ebrû vü dendân vaşfında hayâller bağladı." cümlesi kurulmuştur. "bağla-" yardımcı fiilini alan hayâl sözcüğü burada *imge oluşturmak, düş kurmak* manasında kurulmuştur. "Hayâl bağlamak" ifadesi tezkirede birçok yerde kullanılmıştır.

'İşkî-i Sâlis'de ise (s.472) "Bu vaşf-ı ebrûda hayâller bulmağla tab'ın âzmâyiş iderdi." ifadesi kullanılmıştır. Hayâl sözcüğü "bulmak-" yardımcı fiilini almıştır.

2.6. Şebistân-ı Hayâl

Abdülkadir Erkan'a göre: "Şebistân-ı hayâl Farsça bir eserin özelliklerinden yola çıkılarak oluşturulmuş edebi bir tarzdır. Kelimeler arası anlam ilişkisi bakımından mu'ammâya da benzeyen bu üslûpta amaç anlamı daha da derinlere iterek şairlik hünerini göstermektir." (Erkan 2009: 35)

Tezkirede bu tarz ile eser kaleme almış iki kişiden bahsedilmiştir. Birisi Şîr-i Diger (s.618)dir: "Huşuşan Şebistân-ı Hayâl tarzında nazmda nazîri nâdirür."

Bu tarzda yazan diğer bir şair olarak Senâyî (s.625) örnek gösterilmiştir: "Ve eş'âr-ı maḥbû'a ve Şebistân-ı Hayâl tarzında ..."

SONUÇ

Klasik edebiyat, gerek mazmunlar gerekse çeşitli söz sanatlarıyla örülü bir şiir dünyasına hâkim olduğu için kalıplaşmış sözlerle birtakım tasarımlar oluşturmaya müsait bir edebiyattır. 16. yy. tezkireleri içinde Büyük önem ar zeden *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'da bir tasarım olarak incelediğimiz hayâl kelimesi de bu sözcüklerden biridir. Çalışmada öncelikle istatistiki bilgiler verilmiş, hayâl sözcüğünün hangi şairler için hangi manalarda geçtiğine dair tespitler yapılmıştır. Doğan Aksan'ın belirlediği anlam çerçevesine göre belirli tablolar ve şemalar dâhilinde kelimenin geçtiği örnekler açıklanmıştır.

Hayâl kelimesi soyut-soyut/soyut-somut anlamlar, sıfat tamlamaları, yardımcı fiiller ve çalışmamızın temelini oluşturan çeşitli tasarımlar içerisinde kullanılmıştır. Bu tasarımlar dört iaşlık halinde incelenmiş, her bir başlıktan çarpıcı örnekler yer verilmiştir.

Âşık Çelebi'nin bazı şairlerin mahlasları ile hayâl tasarımlarını doğru orantılı kullandığı, şairin mahlasına göre çeşitli tamlamalar yaptığı saptanmıştır. Örneğin *Sifâli*'de geçen hayâl tasarımının içinde "sifâl-i devât" tamlamasının geçtiği yahut *Hatmî*'de geçen tasarımda "gül-i hatmî" tamlamasının kullanıldığı görülmüştür. Şüphesiz bu durum Âşık Çelebi'nin söz ustalığından, şairlik yönünün oldukça kuvvetli olmasından ileri gelmektedir.

Tam olarak 90 yerde kullanılan hayâl sözcüğü kimi şairlerde aynı yahut benzer tamlamalarla da kullanılmıştır. Hayâl sözcüğünün "arûs ve fânûs" sözcükleri ile sıkça bir arada geçtiği tespit edilmiştir. Sözcüğün temel anlamından ziyade soyut tasvirler ve benzetmeler söz konusu olduğunda kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca hayâl tasarımları daha çok, "İstatistiki Bilgiler" başlığı altında verdiğimiz 53 şairin fiziki ve kişisel özellikleri anlatırken değil, edebi üslupları ya da şiir anlayışları verilirken kullanılmıştır.

Sonuç olarak bu çalışma *TEBDİZ Projesi*'ndeki manaları esas alınarak incelenen hayâl sözcüğünün *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'da oluşturduğu tasarımlar, soyut-somut manalar, sıfat tamlamalarındaki kullanımı ve yardımcı fiillerle oluşturduğu anlamlar dâhilinde incelenmiştir. Tezkireler bu anlamda incelendiğinde görülecektir ki tarihi birer vesika olmalarının yanı sıra edebi dünyanın en gerçekçi örneklerini barındırır.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan(2003), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Devellioğlu, Ferit(2008), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Durusoy, Ali (2008), "Hayal", *İslam Ansiklopedisi*. C. 17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 1.
- Erkal, Abdülkadir (2009), "Divan Şiirinde Şebistân-ı Hayâl Tarzı Üzerine" *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 41, 35.
- Gökyay, Orhan Şaik(2004), " Meşâirü's-Şuarâ", *İslam Ansiklopedisi*, C. 19, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 356
- İsen, Mustafa (2015), *Şair Tezkireleri*, Ankara: Grafiker Yay.
- Kılıç, Filiz (2003), "Tezkirelerde Şiirin Âhengini Belirten Kelimeler Üzerine", *Milli Folklor Dergisi*, S.60, 110
- Kılıç, Filiz (2007), "Edebiyat Tarihimizin Vazgeçilmez Kaynakları: Şair Tezkireleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.5, S.10, 550
- Mutçalı, Serdar (2012), *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yay.
- Parlatır, İsmail(2006), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yay.
- Şentürk, Ahmet Atilla, KARTAL, Ahmet(2013) *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergah Yay.